

Янковська Л.А.

*доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
Канцлер ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»
<http://orcid.org/0000-0003-1855-0169>*

Роман Л. П.

*викладач,
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»
<https://orcid.org/0000-0003-3281-3260>*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕПАТРІАЦІЇ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

JEL Classification: O15

SECTION “Migration”: Міграція.

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади репатріації трудових мігрантів. Розглянуто принцип та цілі сталого розвитку як основу репатріації трудових мігрантів. Виявлено недоліки існуючих підходів до тлумачення понять, пов'язаних з трудовою міграцією. На основі узагальнення існуючих підходів до характеристики елементів поняття репатріації запропоновано його нове визначення.

Ключові слова: трудова міграція, рееміграція, репатріація, міграційні процеси, повернення трудових мігрантів.

Annotation. At the heart of the development of the strategy of reintegration of labor migrants we consider it expedient to lay down the provisions of the theory of sustainable development, labor migration and labor mobility, migration policy. In our opinion, the issue of labor migration is now one of the central ways of developing sustainable development in Ukraine. It is obvious that inefficient migration policy does not make it possible to achieve sustainable development, because if labor migrants do not return, future generations will be lost to Ukraine, that is, satisfying the current needs in other countries, migrants will contribute to the sustainable development of the respective territories. Unless there is a reintegration of migrant workers back home – their standard of living and the standard of living of future generations will deteriorate, which also does not fit the description of sustainable development.

The article explores the theoretical principles of repatriation of migrant workers. The principle and goals of sustainable development as a basis for repatriation of labor migrants are considered. The shortcomings of the existing approaches to the interpretation of concepts related to labor migration have been identified. Based on the generalization of existing approaches to the characterization of elements of the concept of repatriation, his new definition is proposed.

The proposed definition of the term "repatriation of labor migrants" allows to distinguish the levels of migration policy, depending on the complexity of the return of labor migrants and ensure their fastest, hassle-free and consistent inclusion in socio-political, economic and cultural relations, while respecting the principle of maximum preservation. The theoretical characterization and formulation of these levels of migration policy also depends on the content of the terms "readaptation" and "reintegration" of migrant workers.

Keywords: labor migration, remigration, repatriation, migration processes, return of migrant workers.

Вступ

У основі розробки стратегії реінтеграції трудових мігрантів вважаємо за доцільне закласти положення теорії сталого розвитку, трудової міграції та мобільності трудових ресурсів, міграційної політики.

На наше переконання, питання трудової міграції нині є одним з центральних у розробці шляхів досягнення сталого розвитку України. За загальноприйнятим визначенням, сталий розвиток сприяє задово-

ленню потреб нинішнього покоління без загрози для майбутніх поколінь [1, С. 5]. Очевидно, що унаслідок неефективної міграційної політики неможливо досягнути сталого розвитку, адже якщо трудові мігранти не повертатимуться – відбудеться втрата майбутніх поколінь для України, тобто задовольняючи поточні потреби у інших державах мігранти сприятимуть сталому розвитку відповідних територій. Якщо не відбуватиметься реінтеграція трудових мігрантів, котрі повернулись на батьківщину – їх рівень життя та рівень життя наступних поколінь погіршуватиметься, що теж не відповідає опису сталого розвитку. Як зазначається у публікації «Цілі сталого розвитку та міграція в Україні», «Цілі сталого розвитку (ЦСР) визначають міграцію як ключове питання, яке є важливим для багатьох сфер і значною мірою впливає на сталий розвиток. Мобільні групи населення, незалежно від того, чи вони є внутрішніми, транскордонними або переміщеними, становлять головну цільову аудиторію для досягнення ЦСР» [2].

Теоретичні аспекти репатріації трудових мігрантів досліджували Андрусишин Н. І., Вербовий М.В., Князев С. І., Марченко І. І., Остапа О.М., Пелішенко І.І., Пелішенко О.В., Побулавець Н. Л., Ровенчак О., Савіцька О. П., Садова У. Я., Семенів Н. М., Сирочук Н.А., Стельмашук Л. С., Уварова І. С., Цоньо В. В. та ін. Однак, за результатами існуючих досліджень не було сформовано єдиного підходу до визначення змісту поняття «репатріація трудових мігрантів».

Отже, *метою статті* є узагальнення теоретичних засад та визначення поняття «репатріація трудових мігрантів».

Результати дослідження

Слід зауважити, що серед інших виокремлюється ціль сталого розвитку, у межах якої найбільш широко розглядаються питання міграції – Ціль 10 «Скорочення нерівності всередині країн і між ними». Глобальне завдання 10.7, що відноситься до цієї цілі сформоване як «Сприяти впорядкованій, безпечній, законній і відповідальній міграції та мобільності людей, у тому числі за допомогою проведення спланованої і добре продуманої міграційної політики». Також відзначимо завдання 10.с, що є досить конкретним та скероване на вирішення актуальної проблеми переказів мігрантами коштів у країну походження: «До 2030 року скоротити операційні витрати, пов'язані з переведенням мігрантами грошових коштів, до менш ніж 3 відсотки від суми переказу і ліквідувати канали грошових переказів, у яких ці витрати перевищують 5 відсотків». Поряд з цим наголосимо, що виконання 5 національних завдань, які ставляться у рамках Цілі 10, хоча безпосередньо не пов'язується з міграційною проблематикою, може посприяти загашенню окремих стимуляторів трудової міграції [3]:

1. «Забезпечити прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40% населення» – як відомо, саме чинник матеріального забезпечення є вирішальним при прийнятті рішення особами щодо трудової міграції, отже, прискорене зростання доходів малозабезпечених верств населення може сприяти зниженню інтенсивності міграційних явищ. Крім того, відзначимо, що у окреслені 40% підпадають переважно люди похилого віку та молодь, чий основні доходи складаються з соціальних виплат (пенсії, стипендії) та допомоги дітей чи батьків, котрі, відповідно, змушені їхати на заробітки для того, щоб забезпечити гідний рівень життя собі та близьким.

2. «Запобігати проявам дискримінації в суспільстві» – означає не лише досягнення соціальної справедливості та рівності, але і створення умов для реінтеграції трудових мігрантів, котрі становлять специфічну соціальну групу, до якої може виникати дискримінаційне ставлення у суспільстві.

3. «Забезпечити доступність послуг соціальної сфери» – виконання завдання сприятиме підвищенню якості життя населення та скороченню розриву за цим показником між Україною та країнами-реципієнтами трудових мігрантів, що сприятиме їх поверненню, а також утворить передумови до кращої реінтеграції мігрантів шляхом впровадження відповідних соціальних послуг.

4. «Проводити політику оплати праці на засадах рівності та справедливості» – створення умов для імплементації досвіду, здобутого трудовими мігрантами, що відобразиться у відповідному рівні оплати праці, стане запорукою їх швидшої реінтеграції при поверненні до України.

5. Провести реформу пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості – вирішення проблеми низької пенсії в Україні означатиме ви креслення ще одного чинника трудової міграції – формування особистих накопичень на старість.

Таким чином, у рамках теорії сталого розвитку ставиться стратегічне завдання, що визначає мету та доцільність реінтеграції трудових мігрантів: навіть у випадку неможливості повного задоволення економічних, соціальних та культурних потреб осіб, схильних до еміграції на даний час, необхідно забезпечити мож-

ливість їх повернення та створення на той час достатньо сприятливих умов для їх реінтеграції і підвищення якості життя порівняно з країною еміграції, а також створення перспектив для кращого розвитку людського потенціалу їх нащадків.

Виконання окресленого стратегічного завдання вимагає розробки відповідного теоретико-методологічного апарату. Для цього наступним етапом дослідження вважаємо за доцільне розглядати аналіз положень теорії трудової міграції, що розкриває умови, чинники та динаміку відповідних явищ та процесів.

М. Вербовий виокремлює низку основних моделей пояснення трудової міграції, що сформувались у рамках теорій неокласичної мікро- та макроекономіки, сегментованого ринку праці, соціального капіталу та ін. [4, С. 1]. З аналізу існуючих теорій трудової міграції, здійсненого Остапою О.М. [5], можемо зробити висновок, що у їх рамках здійснюється пошук причин, чинників сприяння та перешкод трудової міграції, їх осмислення та підходів до оцінки мігрантами. Хоча на сучасному етапі розвитку вчення про трудову міграцію досить багато уваги приділяється раціональним аспектам прийняття рішення про зміну країни проживання та праці, питання зворотного процесу – повернення мігрантів, практично не досліджується. Як підкреслює у цьому контексті Вербовий М., теорії трудової міграції слід ділити на дві групи, у рамках яких здійснюється пошук першопричин міграції на мікро- та макрорівні відповідно [4, С. 2]. Подальший аналіз теорій, зокрема, «нового господарсько-економічного підходу до міграції», «дуальної теорії ринку праці», «теорії світових систем» та ін., здійснений науковцем доводить нашу позицію щодо того, що у рамках цих теорій не розкриваються проблеми рееміграції та реінтеграції трудових мігрантів. Превалювання такого підходу, на нашу думку, є спробою обґрунтувати детермінанти міграційної політики на засадах часткового аналізу міграційних процесів, що не включає дослідження чинників рееміграції. Іншими словами, напрацювання міграційної політики пропонується здійснювати шляхом обмірковування чинників, що сприяють міграції без оцінки чинників повернення мігрантів з припущенням, що останні є «дзеркальними» по відношенню до перших.

Таку неповноту існуючих підходів можливо частково пояснити термінологічними розбіжностями, недосконалістю існуючого категорійно-понятійного апарату, що описує міграційні явища та процеси. Як наполягає Побулавець Н. Л., у вітчизняній літературі недостатньо розглянуто сучасні теорії міграційних процесів, не існує чіткого розподілу між поняттями «міграція» та «мобільність», немає однозначного визначення поняття «міграція», що призводить до суперечностей понятійного апарату; слід розрізнити поняття трудової міграції та міграції робочої сили [6, С. 376]. Схожих висновків доходять І.І. Марченко, І.І. Пелішенко, О.В. Пелішенко: «У дослідженнях міграції відсутня єдність змісту застосовуваних термінів. У результаті різним явищам присвоюються однакові поняття, а тим самим – різні (наприклад, країну, яку залишає мігрант, називають «країною імміграції», «країною відтоку», «країною виїзду», «країною-донором», «країною, яка віддає»), що призводить до термінологічної плутанини й робить унікальним дослідницький тезаурус практично кожного вченого» [7, С. 111]. Закономірно, що похідні, до певної міри другорядні поняття, як-от репатріація та рееміграція, реадаптація, реінтеграція трудових мігрантів теж недостатньо досліджені, а їх зміст залишається неоднозначним.

Центральною категорією, що характеризує повернення особи у країну громадянства є «репатріація». Відповідний термін широко вживається у Женевській конвенції, а його тлумачення зустрічаємо у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: «Репатріація – повернення в державу громадянства, постійного проживання чи походження осіб, які опинилися через різні обставини на території інших держав» [8].

На жаль, у існуючих наукових дослідженнях поняття репатріації досліджено недостатньо. Це породжує певні дискусійні моменти, зокрема, як зауважує І. С. Уварова, «рееміграція» застосовується для позначення процесу повернення колишніх емігрантів на історичну батьківщину і цей термін за значенням часто розглядається як синонімічний до «репатріації» [9]. О. Ровенчак, вочевидь, підтримуючи таку позицію, пропонує визначення терміну репатріація, прирівнюючи його до рееміграції («Репатріація (або рееміграція)» – це добровільне повернення на постійне проживання на батьківщину з етнічних, економічних, соціальних причин, причин особистого характеру чи інших причин після тривалого проживання в іншій країні (або адміністративно-територіальній одиниці цієї ж країни) [10, С. 134].

Водночас, Стельмащук Л.С. обстоює чітке розмежування понять рееміграції та репатріації. На думку ученої, рееміграція – це в'їзд емігрантів у свою країну; повернення емігранта в країну початкового проживання на постійну роботу, тобто зворотна еміграція; натомість репатріація – повернення військовополонених та цивільних осіб до країн їх походження внаслідок бойових дій або нового поділу території держави [11, С. 63]. Уточненню такої позиції сприяє застереження, висловлене О. П. Савіцькою та В. В. Цоньо щодо того, що

реєміграція – це повернення емігрантів на батьківщину, тоді як репатріація – це повернення емігрантів на батьківщину з відновленням громадянства, а також повернення депортованих, евакуйованих, полонених тощо [12, С. 296].

Розкриттю змісту категорії «репатріація» сприяє і така теза Н. М. Семенів, що стосується фази міграції «прийняття чужої етнічної картини світу»: «Протягом цієї фази індивід інтеріоризує поняття й конструкції властиві "чужий" культурі, засвоює їх у своє несвідоме. Тепер дії потребує певної участі свідомості стають автоматичними й індивід не помиляється в ситуаціях потребує застосування " нової " етнічної картини. Приймаючи "чужу" етнічну картину миру "стара" етнічна картина миру індивіда піддається трансформації й індивід забуває, що діяв по-іншому. У цьому на наш погляд можливо криється причина, що при репатріації та примусовій депортації відбуваються схожі труднощі як при еміграції – треба знову згадувати часом зовсім забуті "старі" моделі поведінки» [13, С. 63].

Існуючі упущення у дослідженнях поняття репатріації пояснюються такими міркуваннями Сирочука Н.А.: «В Україні, на відміну від багатьох країн, ресурс репатріації співвітчизників задіяний недостатньо. Хоча сприяння їй неодноразово декларувалося як один із пріоритетів міграційної політики, не було закону, який визначав би статус репатріантів, державна допомога при здійсненні репатріації та облаштуванні на батьківщині не надавалася» [14]. Зважаючи на те, що наукова «повідка дня» у сфері соціальної політики формується переважно під впливом законодавчих (або урядових) ініціатив, стає зрозумілим, чому питання репатріації є недостатньо дослідженим.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо запропонувати таке визначення поняття «репатріація трудових мігрантів» – це відокремлений процес, що виникає у результаті свідомого прийняття рішення про повернення до країни походження незалежно від попередньої давнини, тривалості чи умов трудової міграції та супроводжується суттєвими труднощами, пов'язаними зі зворотною асиміляцією, зокрема, пошуком місця праці, проживання, налагодженням соціальних та культурних зв'язків, збереженням і примноженням коштів, зароблених у країні міграції, досягненням того ж або вищого рівня життя, як у країні міграції, а завершенням цього процесу є реінтеграція трудового мігранта у суспільно-політичну, економічну та культурну системи країни походження.

Висновки

Запропоноване визначення поняття «репатріація трудових мігрантів» дозволяють виокремити рівні міграційної політики у залежності від складності повернення трудових мігрантів та забезпечення їх найшвидшого, безпроблемного і послідовного включення у соціально-політичні, економічні та культурні відносини, з дотриманням принципу максимального збереження людського потенціалу. Теоретична характеристика та формулювання цих рівнів міграційної політики залежить також від змісту понять «реадаптація» та «реінтеграція» трудових мігрантів.

Перспективним напрямком подальших досліджень є обґрунтування методики реінтеграції трудових мігрантів.

Список використаних джерел

1. Садова У. Я., Князев С. І., Андрусишин Н. І. Територіальна міграційна система України як чинник розвитку економіки, держави і суспільства. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2013. Вип. 3. С. 3–12.
2. Цілі сталого розвитку та міграція в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/sdgs-ukrainian-context_ukr.pdf (дата звернення 14.08.2019).
3. Ціль 10. Скорочення нерівності всередині країн і між ними. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsilii/reduced-inequalities#%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення 17.08.2019).
4. Вербовий М.В. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. Демократичне врядування. 2011. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9 (дата звернення 22.07.2019).
5. Остапа О.М. Теорії формування міжнародної трудової міграції/ URL: <http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147689/1/156-159.pdf> (дата звернення 23.07.2019).
6. Побулавець Н. Л. Концептуальні підходи до дефініцій поняття "міграція". Соціально-трудова відносини: теорія та практика. 2014. № 1. С. 373–376.

7. Марченко І. І., Пелішенко І. І., Пелішенко О. В. Поняття "міграція населення" в контексті сучасних соціологічних підходів. *Сучасне суспільство*. 2012. Вип. 1. С. 110–119.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17> (дата звернення 29.08.2019).
9. Уварова І. С. Процеси рееміграції в сучасній системі міжнародного поділу праці. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5–6. С. 68–73.
10. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*. – 2006. – № 2. – С. 127–139.
11. Стельмашук Л. С. Особливості прояву сучасних видів міграції населення. *Молодий вчений*. 2015. № 4(2). С. 62–66.
12. Савіцька О. П., Цоньо В. В. Особливості міграційних процесів населення в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.17. С. 295–303.
13. Семенів Н. М. Трансформація етнічної ідентичності у процесі вимушеної міжетнічної взаємодії (в контексті трудової міграції з України). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2013. Вип. 41. С. 60–66.
14. Сирочук Н. А. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського союзу: фактори впливу. URL: <http://economy.kpi.ua/uk/node/622> (дата звернення 28.08.2019)